

ПРОБЛЕМИ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА У РОЗПАЛ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Проаналізовано розвиток подій у сфері кредитування фізичних осіб в Україні у 2008 р. – на початку 2009 р. З'ясовано основні проблеми, що виникли у цей період, досліджено ефективність заходів для їх подолання. Встановлено, що бум кредитування фізичних осіб у 2005-2007 рр. та джерела його фінансування спричинили значні дисбаланси у роботі банківської системи України, які гостро проявилися у перші місяці фінансово-економічної кризи. Кроки Національного банку з законодавчого регулювання процесу кредитування населення виявилися недостатніми, що стало очевидним восени 2008 р. Упродовж наступних півроку, ймовірно з деяким запізненням, НБУ вжив низку заходів, які сприяли певній стабілізації ситуації з поверненням проблемних кредитів, але далеко не вирішували проблему загалом.

Ключові слова: кредитування фізичних осіб, позичкове обмеження, проблемні кредити, Національний банк.

Згідно з фундаментальною основою сучасної теорії споживання – гіпотезою життєвого циклу / постійного доходу, з перебігом часу раціональні індивіди намагаються зберігати граничну корисність своїх видатків постійною, що означає зрівнювання споживання як у довготерміновому, так і в короткотерміновому періодах [1, с. 1799]. Важливим інструментом такого зрівнювання споживання у часі, у межах простої теорії міжчасового вибору, є можливість отримання позики (див. напр. [2, с. 459-470]). У такий спосіб індивіди отримують змогу підвищити рівень свого споживання вже сьогодні, сподіваючись повернути позику за рахунок високих заробітків у майбутньому.

Різноманітні аспекти дослідження процесу кредитування, зокрема і кредитування фізичних осіб в Україні, досліджено у багатьох працях авторитетних українських вчених. Водночас упродовж останніх двох років події у цій сфері розвивалися дуже стрімко і поки-що не знайшли належного відображення у наукових публікаціях. Мета цього дослідження – розглянути ключові етапи розвитку подій у сфері кредитування фізичних осіб напередодні та у розпал економічної кризи в Україні, з'ясувати основні проблеми та окреслити базові підходи до їх вирішення.

Упродовж першого десятиріччя ринкового трансформування економіки в Україні більшість домогосподарств стикалася з жорстким позичковим обмеженням. Передовсім через низький рівень доходів населення вітчизняні банки не приділяли належної уваги розвитку системи кредитування фізичних осіб. Тому отримати банківську позику для придбання квартири, автомобіля чи дорогих товарів тривалого користування було проблематично. Як наслідок, згідно зі статистичними даними Національного банку України, у 1995-2000 рр. обсяги кредитів, наданих фізичним особам, перебували у межах від 0,2 % до 0,6 % ВВП. В абсолютних цифрах цей показник досягнув у 2000 р. лише 980 млн грн [3].

Із відновленням в Україні економічного зростання і поступовим збільшенням реальних доходів населення ситуація почала швидко змінюватися. Вітчизняні споживачі, більша частина яких навіть у період трансформаційно-

го спаду намагалася поводитися раціонально ([4-6]), почали активно використовувати нові можливості для підвищення рівня поточного споживання за рахунок одержання позик. Уже в 2002 р. обсяг кредитів фізичним особам (3,3 млрд грн) досягнув майже 1,5 % ВВП, у двох наступних роках цей показник становив 3,4 % та 4,3 %, а далі його зростання стало лавиноподібним (див. рис. 1). За підсумками 2007 р., обсяги кредитування фізичних осіб в Україні перевищили 155 млрд грн (21,6 % ВВП).

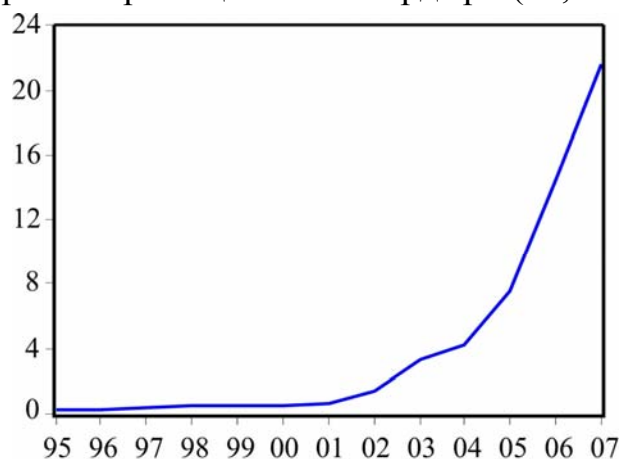

Рис. 1.

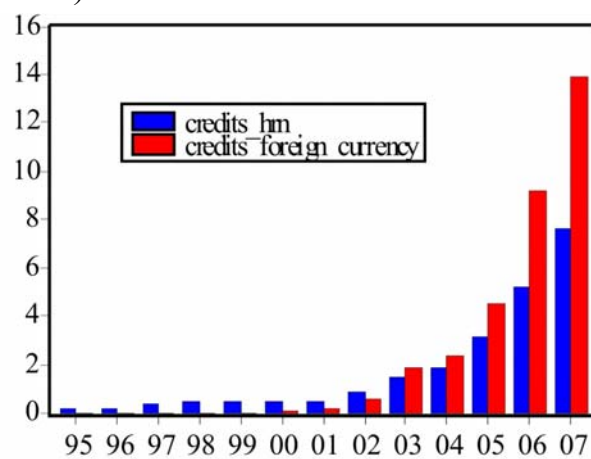

Рис. 2.

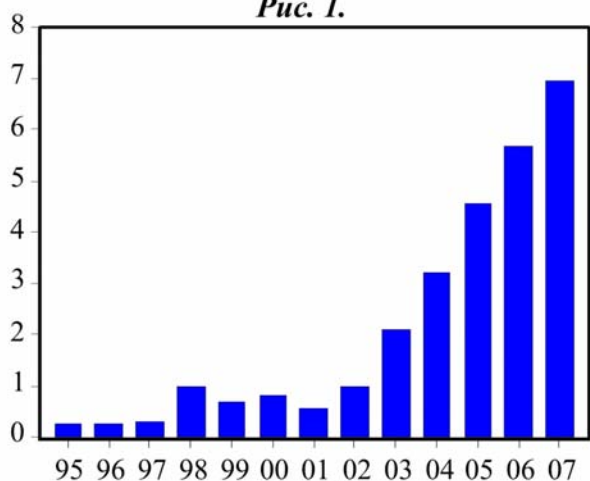

Рис. 3.

Рис. 1. Обсяг кредитування фізичних осіб як відсоток ВВП в Україні у 1995-2007 рр.

Рис. 2. Обсяги кредитування фізичних осіб у національній та іноземній валюті як частка ВВП

Рис. 3. Відношення обсягів довгострокових та короткострокових кредитів фізичних осіб в Україні у 1995-2007 рр.

Побудовано за: Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 12.

Особливої уваги заслуговує той факт, що високі темпи зростання обсягів кредитування (як фізичних осіб, так і в економіці загалом) упродовж останніх декількох років забезпечувалися переважно за допомогою коштів зовнішніх запозичень. Станом на 1 січня 2008 р. сума зовнішніх боргових зобов'язань банків України досягнула 31 млрд дол. США [7, с. 35], до того ж лише за дев'ять місяців 2007 р. вона зросла на 11,6 млрд дол. [8], а за четвертий квартал – ще на понад 5 млрд дол. Такі тенденції створювали значну небезпеку дестабілізації фінансової системи України у разі екзогенних шоків, про що завчасно попереджали вітчизняні фахівці [7].

Відповідно до змін джерел фінансування, змінювалася і структура кредитів, наданих вітчизняним домогосподарствам. Так, у 2003 р. обсяги кредитів в іноземній валюті (4,98 млрд грн) вперше перевищили обсяги кредитів у гривні (4 млрд грн), а на кінець 2007 р. це переважання сягнуло майже півтора разів – 100,4 млрд грн проти 55 млрд грн (рис. 2). Подібна ситуація містить небезпеку значного погіршення якості активів у разі девальвації наці-

ональної грошової одиниці [7, с. 36]. Інакше кажучи, ризики стрибкоподібного зростання обсягів неповернення кредитів можуть істотно зростати.

Ще одним чинником, який поглиблював згадані загрози для стабільності української банківської системи була невідповідність між терміноюв структурою депозитів і кредитів. Більшість депозитів, залучених банками, належали до короткотермінових (терміни їх не перевищували двох років). Натомість частка довготермінових кредитів від 2002 р. постійно зростала і на кінець 2007 р. обсяги довготермінових кредитів перевищували обсяги короткотермінових більш ніж у 7 разів (рис. 3).

Природно, що такий розвиток ситуації у сфері кредитування фізичних осіб спричиняв щораз більше занепокоєння Національного банку України. Починаючи з кінця 2007 р., НБУ починає вживати заходів, спрямованих на обмеження обсягів кредитування домогосподарств. З 13 лютого 2008 р. у дію введено постанову НБУ № 458 від 17.12.2007 р., згідно з якою довготермінові активні операції, які здійснені з перевищенням термінів розміщення над термінами залучення коштів, додатково зважуються на коефіцієнт ризику 50 % [9]. За оцінками експертів та представників банківського сектора, запроваджені постановою зміни розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу банків повинні були привести до помітного зменшення обсягів нових кредитів та скорочення їхніх термінів.

У червні 2008 р. дискусії у середовищі банкірів спричинило оприлюднення проекту постанови Нацбанку, яким передбачалося запровадження жорсткіших вимог до формування резервів під проблемні кредити та до платоспроможності клієнтів. Вочевидь, пропоновані зміни наразилися на досить серйозний опір з боку банків, оскільки відповідну постанову було ухвалено, причому у пом'якшеному вигляді, аж на початку грудня, коли проблеми у банківській системі стали загально очевидними.

Проте зусилля НБУ не змогли кардинально змінити ситуацію. Упродовж трьох кварталів 2008 р. обсяги кредитів фізичним особам зросли ще у 1,5 раза. Понад це, лише за останній квартал того року масштаби кредитування населення і далі швидко зростали. Зокрема, згідно з дещо іншою класифікацією, запровадженою відносно недавно НБУ, обсяг кредитів сектору домогосподарств з жовтня по грудень зріс з 238,6 млрд грн до 280,5 млрд грн, або на 17,5 % [10]. Ймовірно, що частково це можна пояснити спробами "нечистих на руку" представників банківського сектора "зловити рибку у брудній воді", сподіваючись, що криза "все спіше".

Водночас вже у листопаді 2008 р. розпочалися перші значні проблеми з поверненням кредитів, зумовлені зниженням заробітної плати і скороченням робочих місць спершу у фінансовому секторі, а далі – у металургії, машинобудуванні та хімічній галузі. Реагуючи на несприятливі зміни, банки починають шукати шляхи виходу з ситуації, виявляючи готовність йти на певні поступки позичальникам. Найпростіші з них – одноразове відтермінування платежу, перенесення регулярного терміну оплати на пізніше число місяця, відмова від штрафних санкцій у разі надання клієнтом доказів неспромож-

ності розраховуватися з банком з об'єктивних умов (скажімо, через затримання зарплати).

Частині позичальників банки пропонували так звані "кредитні канікули" – звільнення на певний період часу (здебільшого, до року) від виплати тіла кредиту, за збереження виплат відсотків за цим кредитом. Інший варіант – переоформлення договору на триваліший термін, що означає зменшення щомісячних платежів.

У зв'язку зі значним знеціненням гривні у четвертому кварталі 2008 р. на перший план виходять проблеми, з якими стикнулися позичальники, що отримали кредити в іноземній валюті. Ті з них, хто не мав джерел валютних доходів, упродовж лише трьох місяців опинилися перед фактом збільшення гривневої вартості своїх кредитів приблизно на 70 %. Водночас низка пропозицій стосовно того, щоб розподілити курсові втрати позичальників між ними, банками та державою не знайшли розуміння у представників банківського сектора.

За ситуації фактичного припинення обслуговування більшої частини кредитів у валюті Національний банк України на початку лютого 2009 р. ухвалює рішення, яким дає змогу комерційним банкам реструктуризацію заборгованості населення з банківських кредитів [11]. 27 лютого Нацбанк проводить перший валютний аукціон, на якому продає за пільговим курсом долари для позичальників-фізичних осіб. Такі аукціони стають регулярними і роблять реальний крок для вирішення проблем позичальників. У червні 2009 р. НБУ своєю постановою затверджує більш конкретні рекомендації комерційним банкам стосовно реструктуризації та конвертації валютних кредитів у гривню, пропонуючи їм навзаєм певні пільги [12].

Загалом, за першу половину 2009 р., згідно з різними оцінками, вітчизняні банки переглянули графіки та обсяги платежів за кредитами для 10–25 % позичальників, причому переважно йшлося про іпотечні кредити, зазвичай у валюті. На кінець цього періоду, за офіційними даними, частка обсягів проблемних кредитів у загальному кредитному портфелі банків досягала майже 5 %. Згідно з неофіційними оцінками, ця цифра була приблизно втричі вищою, а в окремих банківських установах могла сягати 30 %.

Підсумовуючи, варто зазначити, що бум кредитування фізичних осіб у 2005-2007 рр. та джерела його фінансування спричинили значні дисбаланси у роботі банківської системи України, які гостро проявилися у перші місяці фінансово-економічної кризи. Кроки Національного банку з законодавчого регулювання процесу кредитування населення виявилися недостатніми, що стало очевидним восени 2008 р. Упродовж наступних півроку, ймовірно, з деяким запізненням, НБУ вжив низку заходів, які сприяли певній стабілізації ситуації з поверненням проблемних кредитів, але далеко не вирішували проблему загалом.

Література

1. **Browning M.** Household Saving: Micro Theories and Micro Facts / M. Browning, A. Lusardi // *Journal of Economic Literature*. – 1996. – Vol. 34. – P. 1797-1855.
2. **Манків Н.Г.** Макроекономіка : пер. з англ. – К. : Вид-во "Основи", 2000. – 588 с.

3. Вітчизняні споживачі, більша частина яких навіть у період трансформаційного спаду намагалася поводитися раціонально. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>

4. Ватаманюк М. Особливості поведінки споживача в умовах ринкової трансформації економіки України / М. Ватаманюк // Вісник Львівського Університету. Сер. економічна. – 1999. – Вип. 29. – С. 59-66.

5. Лук'яненко І.Г. Емпірична оцінка функції приватного споживання для України / І.Г. Лук'яненко, Г.Є. Могиляс // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська Академія". – Т. 21: Економічні науки / заг. редкол. В.С. Брюховецький та ін. – К. : Вид-во НаУКМА, 2003. – С. 3-9.

6. Ватаманюк М. Споживча поведінка домогосподарств в умовах перехідної економіки / М. Ватаманюк // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 69-76.

7. Вахненко Т. Кредитний бум в Україні в системі координат світових фінансів / Т. Вахненко // Економіст. – 2008. – № 5. – С. 34-38.

8. Вахненко Т. Зовнішні корпоративні запозичення та ризики для фінансової стабільності / Т. Вахненко // Дзеркало тижня, № 6. – 16 лютого 2008 р.

9. Постанова НБУ № 458 від 17.12.2007 р. "Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.nau.ua>.

10. Бюлетень Національного банку України. – 2010. – № 2.

11. Постанова НБУ № 49 від 15.02.2009 р. "Про окремі питання діяльності банків". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.nau.ua>.

12. Постанова НБУ № 328 від 03.06.2009 р. "Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.news.yurist-online.com>.

Ватаманюк М.М. Проблемы кредитования физических лиц в Украине накануне и в разгар экономического кризиса

Проанализировано развитие событий в сфере кредитования физических лиц в Украине в 2008 – в начале 2009 гг. Выявлены основные проблемы, появившиеся в этот период, исследована эффективность мероприятий, которые использовались для их преодоления. Установлено, что бум кредитования физических лиц в 2005-2007 гг. и источника его финансирования повлекли серьезные дисбалансы в работе банковской системы Украины, остро проявившиеся в первые месяцы финансово-экономического кризиса. Шаги Национального банка Украины из законодательной регуляции процесса кредитования населения оказались недостаточными, что стало очевидным осенью 2008 г. На протяжении следующих полгода, вероятно с некоторым опозданием, НБУ внес ряд мероприятий, способствующих определенной стабилизации ситуации с возвращением проблемных кредитов, но далеко не разрешали проблему в целом.

Ключевые слова: кредитование физических лиц, заимообразное ограничение, проблемные кредиты, Национальный банк.

Vatamaniuk M.M. The problems of households' credits before and in the middle of economic crisis

The development of events in the sphere of households' credits in Ukraine during 2008 – on the beginning of 2009 is analyzed. The main problems in this period are named; the efficiency of means used for their solvency is estimated. It is set that the boom of crediting of physical persons in 2005-2007 years and source of his financing was entailed by serious disbalances in-process banking system of Ukraine, which sharply showed up in the first months of finansovo-ekonomichnoy crisis. The steps of the National bank from the legislative adjusting of process of crediting of population appeared insufficient, that became 2008 obvious in autumn During the followings half-year, probably, with some delay, NBU used the rows of measures which was instrumental in the certain stabilizing of situation welcome back problem credits, but far did not solve a problem on the whole.

Keywords: households' credits, liquid constraint, problem credits, National bank.